ISSN -2583-147X(P), **Vol.- 8, Issue No. VIII, November 2022**
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଆଲୋଚନାର ଅନ୍ତରାଳେ ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ

ରଞ୍ଜନ କୁମାର ଖଣ୍ଡା

॥ ଏକ ॥

ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠୁଛି ଚାଣକ୍ୟ ତ ଚାଣକ୍ୟ ପୁଣି ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ କ'ଣ ? ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ହୁଏତ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଭାବରେ ଉଙ୍କି ମାରୁଥିବ । ତେଣୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଆଗ କହିବା ଉଚିତ୍ ମନେ କରୁଛି । ସେ ଚାଣକ୍ୟ ଅଥବା ବିଷ୍ଣୁଗୁପ୍ତ ବା କୌଟିଲ୍ୟ । ମଗଧର ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତ ତଥା ଚଣକଙ୍କର ପୁତ୍ର ଚାଣକ୍ୟ । ପୁଣି ସେ ତକ୍ଷଶିଳାର କୃତବିଦ୍ୟ ଅର୍ଥନୀତିର ଅଧ୍ୟାପକ । ଏଥିସହିତ ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ କୂଟନିତୀଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ । ତାଙ୍କର କୂଟନୀତି ଯୋଗୁଁ ନନ୍ଦବଂଶର ପତନ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ଏହି ନାୟକ ଇତିହାସର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ପ୍ରଯୋଜକ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା । ମାତ୍ର ଯୁଗ ଓ ରୁଚି ଏହି ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ମଧ୍ୟରେ ସେତିକି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । ଚାଣକ୍ୟ ରହିଛି, ରହିବ ଏବଂ ନୂତନ ପ୍ରଭାକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସଦା ନୂତନ ପ୍ରାପ୍ତିର ଅନ୍ୱେଷକ । ତେଣୁ ଖୋଜିବା ଏକ ପ୍ରବାହ । ଯାହାଦ୍ୱାରା ଚାଣକ୍ୟ ରାଜଗାଦୀର ମୋହକୁ ଭାଙ୍ଗିପାରି ନାହାଁନ୍ତି କି ଭାଙ୍ଗି ପାରିବେ ନାହିଁ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଖୋଜିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଛି । ସେହି ସମୟରେ ଚାଣକ୍ୟ ଏକା ଥିଲେ ଏବଂ ରାଜଗାଦୀ ଥିଲା ଅନେକ, ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜଗାଦୀ ଗୋଟିଏ ଚାଣକ୍ୟ ମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅନେକ । ତେଣୁ 'ଚାଣକ୍ୟ' ଓ 'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ଜଣେ ନୁହେଁ ବରଂ ଅନେକ ଭିତରେ ସମାହିତ ହୋଇଛି ।

କଥାଟିକୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସମାଜ । ରାଜା ଜଣେ ପ୍ରଜା ଅନେକ । ରାଜ୍ୟର ଭଲମନ୍ଦ ବିଚାର କରିବାର ଭାର ରାଜାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଯାଇଛି । ପୁଣି ଏହି ରାଜାଙ୍କୁ କୌଣସି ଚାଣକ୍ୟ ରୂପି ପଣ୍ଡିତ ସିଂହାସନରେ ବସାଇ ନାହାଁନ୍ତି । ବରଂ ଜନତା ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ପ୍ରତିନିଧି ଚୟନ କରି ତାକୁ ରାଜଗାଦୀରେ ବସାଇଛନ୍ତି । ତାକୁ ରାଜା କରାଇଛନ୍ତି । ଏଥିସହିତ ଜନତା ରାମ ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟ-ନିଷ୍ଠା ଓ ସଦ୍ଭାବନା ରଖି ପ୍ରଜା ପାଳିବାର ଶପଥ ପାଠ କରାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ କେବଳ ସ୍ୱପ୍ନରେ ହିଁ ସମାହିତ ରହିଛି । ସଂସାରରେ ରାମ କେବଳ ଥରେ ମାତ୍ର ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଥରେ ମାତ୍ର ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ । ତେଣୁ ମାନି ନେବାକୁ ହେବ ରାମ ରୂପି ଶାନ୍ତ-ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ରାଜା ଥରେ ମାତ୍ର ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଅବତରଣ କରନ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ନୁହେଁ । ଯଦିବା ଜନ୍ମ ନିଅନ୍ତି ତେବେ ରାମ ହୋଇ ନୁହେଁ ବରଂ କୃଷ୍ଣ ହୋଇ । ଯିଏ ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କ ସହ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି । ପରଘରୁ ଲବଣୀ ଚୋରାଇ ଖାଆନ୍ତି ଏବଂ ପର ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ଲାଭ କରନ୍ତି । ପୁନଃ ପ୍ରେମିକାକୁ ଦୂରଦିଗନ୍ତରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସି ଅନ୍ୟ ଏକ ଭବ୍ୟ ସଂସାର ମେଲାନ୍ତି । ଧର୍ମର ସ୍ଥାପନା ପାଇଁ ମହାଭାରତ ପରି ବିଶାଳ ଯୁଦ୍ଧର ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରାନ୍ତି ଏବଂ ଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରନ୍ତି । ପୁଣି ଧରାଭୂମିରୁ ନିଜର ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ରୂପକୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ପୋଡ଼ି କଳା କରିଦିଅନ୍ତି ।

ତେଣୁ ଯୁଗ ବଦଳେ, ନାମ ବି ବଦଳେ । ସତ୍ୟ-ତ୍ରେତା-ଦ୍ୱାପର-କଳି ଆଦି ଭେଦରେ ଯୁଗର ବିଭାଜନ ଘଟେ । ଏତେ ସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷର ରୁଚି ବା କାହିଁକି ନ ବଦଳିବ । କାହିଁକି ମଣିଷ ଗୋଟିଏ ନିୟମରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିବ ? ସେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜୀବନର ଅନୁରାଗୀ । ତାକୁ ବନ୍ଧନର ଜୀବନ ତେଣୁ ଭଲ ଲାଗିବ ବା କିପରି ? ଇତିହାସର ଚାଣକ୍ୟ ନନ୍ଦର ଶାସନରେ ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ରାଜପଦରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିବାକୁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ଖୋଜିଛନ୍ତି ଏମିତି ଜଣେ ରାଜାଙ୍କୁ ଯିଏ ଏହି ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିପାରିବ । ଶୋଷଣ-ଅତ୍ୟାଚାରର କଷାଘାତରେ ସଢୁଥିବା ଜନତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେଇପାରିବ । ତେଣୁ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଚାଣକ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଶ୍ରେୟ

ମଣିଥିଲେ । କ୍ରୁର ଅତ୍ୟାଚାରୀ ନନ୍ଦକୁ ପରାସ୍ତ କରି ନନ୍ଦବଂଶର ପତନ ଘଟାଇ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ନିରୀହ ଜନତାଙ୍କର ଭୋକକୁ ମେଣ୍ଟାଇବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମଧ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସିଂହାସନର ମୋହ ପାଖରୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତକୁ ପରାସ୍ତ କରିପାରିନାହାନ୍ତି କି ରାଜଗାଦୀର ସମ୍ମୋହନ ଶକ୍ତିର ପତନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ସିଂହାସନରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବସି ରାଜ୍ୟ ଶାସନର ଭାର ହାତକୁ ନେଲା, ମାତ୍ର କଥାଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା । ରାଜା ବଦଳିଲା । କ୍ରୁର ଶାସନ ଓ ବଂଶର ମଧ ପତନ ହେଲା କିନ୍ତୁ ସିଂହାସନ ବଦଳିଲା ନାହିଁ । ସିଂହାସନର ମିଆଦା ଯେମିତି ଥିଲା, ସେମିତି ରହିଲା । ଯେମିତି ପ୍ରଜା ଶୋଷଣ ହେଉଥିଲେ ସେମିତି ଶୋଷଣର ଭାର ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିଲା । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ସତେ କେତେ ପୀଡ଼ା ଦେଇନାହିଁ ଚାଣକ୍ୟକୁ । ତେଣୁ କୂଟନିତୀର କୌଶଳ ପୁନଃପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ପୁନଃ ରାଜ୍ୟ ଶାସନର ସୁବିଚାର ପାଇଁ ରାଜାର ଖୋଜା ଚାଲିଛି । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଖୋଜିବାର ଅନ୍ତଃ ଘଟି ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଚାଣକ୍ୟ ଖୋଜିଥିଲେ, ଏବେ ମଧ ଖୋଜୁଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧରେ । ଏହି ଖୋଜିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ହିଁ ଅବିନାଶୀ ହୋଇ ରହିଛି । ରାଜ୍ୟର ଶାନ୍ତି ପାଇଁ, ଜନତାର ଅଧିକାର ପାଇଁ, ଯାହା ସମସାମୟିକ ସମୟରେ ଅତ୍ୟବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡିଛି । ତେଣୁ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧରେ ଏହି ଖୋଜିବା କିୟାଟି ହିଁ ଏହାର ଅର୍ଥ ବହନ କରେ ।

॥ ଦୁଇ ॥

ଇତିହାସର ଚାଣକ୍ୟ ସମସାମୟିକ ସମୟରେ ମିଥ୍ ପାଲଟି ଯାଇଛି । ତାଙ୍କର ଜନହିତକାରୀ ଚିନ୍ତାଧାରା, କୂଟନୈତିକ ଦର୍ଶନ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ମାର୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛି । ଏହି ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଇତିହାସର କାହାଣୀକୁ ନାଟ୍ୟକାର ରତ୍ନାକାର ଚଇନି ଦର୍ଶକ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାସକ ଓ ଶାସନ ଗାଦୀରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତାଧାରା କିପରି ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହାର ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତି 'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ନାଟକରେ । "ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ସହ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ବିଦ୍ରୋହୀ ମନୋଭାବ ରାଜଶକ୍ତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥିଲା । ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ, ଜାତି ପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇ ଚାଣକ୍ୟ ଦେଖିଲେ ସେ ଏକ ପରାଜିତ ନାୟକ । ରାଜା ବଦଳିଲେ ବି ଶାସନ ବଦଳୁନାହିଁ, ଶୋଷଣ ବଦଳୁ ନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଣୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତ ହୋଇ ଚାଣକ୍ୟ ପୁଣି ଖୋଜି ବୋଲିଛନ୍ତି ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶାସକକୁ, ଯାହାକୁ ପାଇଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ସୁଖରେ ଜୀବନଯାପାନ କରିପାରିବେ, ମାତ୍ର ସେ ପାଇନାହାଁନ୍ତି ।"[୧] ଯୁଗଯନ୍ତ୍ରଣାର ତୀବ୍ର ସ୍ୱର ଚାଣକ୍ୟ ଚରିତ୍ର ମାଧମରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅନ୍ତଃ ନାହିଁ, ଯାହାର କାରୁଣ୍ୟତା କାହାରିକୁ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିସବୁ କଥାକୁ ଅଧାର କରାଯାଇଛି ଚାଣକ୍ୟ ଚରିତ୍ର ମାଧମରେ ।

'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର ନାଟକ ରଚନାର ମଧକାଳୀନ ସମୟରେ ରଚିତ । ସମସାମୟିକ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ନାଟକର ଫର୍ମ ବଦଳିବା ସହିତ ଦର୍ଶକର ରୁଚିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ନାଟକର ଯେଉଁ ନବମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଗଲା, ତାହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ 'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' । ୧୯୬୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ନାଟକ ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ ତଙ୍କର ସୁପ୍ତ ପ୍ରଭିାକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥିଲା । ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେ କବିତା, ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ ଆଦି ରଚନା କରି ଯେଉଁ ସଫଳତା ପ୍ରାପ୍ତ କରିନଥିଲେ, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସଫଳତା ମିଳିଛି ନାଟକ ରଚନାରେ । କେବଳ ଏତିକିରେ ତାଙ୍କୁ ସିମୀତ କରିଦେଲେ କମ୍ ହେବ । ତାଙ୍କର ମନନଧର୍ମୀ ଚିନ୍ତାଧାରା, ଦର୍ଶନର ଦୃଷ୍ଟି ସମିକ୍ଷାତ୍ମକ ସ୍ପୃହାକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିଛି । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ । ଉଭୟ ପାରମ୍ପରିକ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ନାଟକ ରଚନା ତାଙ୍କ ନାଟକର ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଛି । ତାଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ରଚନା ଅସ୍ତରାଗର ଚନ୍ଦ୍ର (୧୯୬୦) ଠାରୁ ସେ ଆଉ ପଛକୁ ଫେରି ଚାହିଁ ନାହାଁନ୍ତି । ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ସଫଳ ନାଟକ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ଦର୍ଶକଙ୍କ ପାଖରେ । ଏଥିରେ ସମାଜ ଓ ଲୋକ ମଧରେ ଥିବା ତାରତମ୍ୟର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳେ । ଦେଶରେ ଲାଗି ରହିଥିବା ଶ୍ରମିକ ମାନଙ୍କର କରୁଣ ସ୍ଥିତି ହିଁ ଅସ୍ତରାଗ ଚନ୍ଦ୍ର ନାଟକର ମୂଳ କଙ୍କାଳ । ଏହାପରେ ସେ 'ଶେଷ ଅଶ୍ରୁ', 'ଲଜ୍ଜାତାରା ବା ଅପଦେବତା', 'ମଂଚ ନାୟିକା', 'ରାଜହଂସ', 'ରଙ୍ଗତରଙ୍ଗ', 'କଳଙ୍କିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ', 'ଅନେକ କ୍ୟାକଟସ୍', 'ଅନ୍ଧାରର ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ', 'ପୁନଶ୍ଚ ପୃଥିବୀ', 'ନଚିକେତା ଉବାଚ', 'ମୁଖା', 'ଅସ୍ଥିର ଉପତ୍ୟାକା', 'ଅନେକ ନିଃଶ୍ୱାସର ଅକାଶ', 'ଆଶା ବୃନ୍ଦାବନ', 'ଯକ୍ଷ ଚରିତ', 'ନିଜ ନିଜ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର', 'ଆହେ ଆପଣେ', 'ସୁନା କଳସ', 'କେତେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି', 'ନାଗଫେଣୀ ରତୁ' ଆଦି ଅନେକ ନାଟକର ସ୍ରଷ୍ଟା ।

'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ନାଟକଟି ବୌଦ୍ଧିକ ଚେତନାରେ ପରିପୃଷ୍ଟ ହେଲେ ହେଁ ଏହା ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀରେ ରଚିତ । ଏହା

ମିଥ୍ ଅଧାରିତ । ଏଥିରେ ଇତିହାସର କଥାବସ୍ତୁ ସହିତ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ଏହାକୁ ଇତିହାସ ଭିତ୍ତିକ ନୂଆ ନାଟକ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।[୨] ଚାଣକ୍ୟର ଇତିହାସ ଅତୀତର ଇତିହାସ; ମାତ୍ର 'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ'ର ଇତିହାସ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସମୟର ଇତିହାସ । ଚାଣକ୍ୟ ଇତିହାସର ଚରିତ୍ର, ମାତ୍ର ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ ସମସାମୟିକ ଜୀବନଧାରାର ବାହାକ । ନା ସେ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଲେଉଟାଏ ନା ସେ ଇତିହାସ ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ । ସେ ହୋଇଛି ସାର୍ବକାଳୀକ । ଯାହାର ଉପସ୍ଥିତି ସବୁ ସମୟର । ସମୟର ବ୍ୟବଧାନରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତାଧାରା ହୋଇଛି ପରିବର୍ତ୍ତିତ । ଯାହାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାର୍ଥ ସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇପଡିଛି । ଫଳରେ ଭୁଲିଛି ନିଜକୁ ଓ ନିଜର ସ୍ଥିତିକୁ । ଶସାନର ଗାଦୀ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ ସ୍ୱାର୍ଥକୈନ୍ଦ୍ରିକ ହୋଇପଡିଛି, ନାଟ୍ୟକାର ତାହାର ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ନାଟ୍ୟକାର ନାଟକ ସମ୍ପର୍କରେ କହନ୍ତି– "ମୋ ସ୍ୱପ୍ନର ଚାଣକ୍ୟ ବୁଢା ନୁହେଁ । ସେ ସାର୍ବକାଳିକ । ଅନ୍ଧମାନଙ୍କ ହାତୀ ଦେଖିଲା ଭଳି ମୁଁ ଚାଣକ୍ୟକୁ ଯେମିତି ଦେଖିଛି, ସେମିତି ଲେଖିଛି । ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଅଛି କି ନା, ତା ମତେ ଜଣା ନାହିଁ । ସେ ଚାଣକ୍ୟ ନୁହେଁ ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ... । ସେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ବାନ୍ଧିହେବା ଐତିହାସିକ ଚରିତ୍ର ନୁହେଁ, ଅଥଚ ଇତିହାସ ତାକୁ ନେଇ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଏ । ଏହିଭଳି ଏକ ସବୁକାଳର ଚରିତ୍ରକୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ମୁଁ ବିଶ୍ୱନିଅନ୍ତା ମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛି । ଦିଲ୍ଲୀର ଚାଣକ୍ୟ ପୁରୀରେ ବୁଲୁଥିବା ବେଳେ ହଠାତ୍ ଏହି ଚାଣକ୍ୟ ମୋଠାରେ ସବାର ହୋଇଥିଲା । ଆଜି ତାକୁ ଠେଲି ଦେଲି ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଖକୁ । ଏବେ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବି କାହାକୁ ?"[୩]

ରାଜନୈତିକ ଚିନ୍ତାମାନସ ନାଟ୍ୟକାରାଙ୍କ ନାଟ୍ୟମନନକୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶମିତ କରିଛି । ଷାଠିଏ ଦଶକରୁ ରଚିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ ନୂତନତ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ରହିଛି, ତାହା ତାଙ୍କ ନାଟକ ଗୋଡ଼ିକୁ ଉଚ୍ଚମାନର କରି ଗଢି ତୋଲିଛି । 'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ଏହି ଧାରାର ଏକ ଆବେଗ ରହିତ ନାଟକ । ଯାହାକୁ ଦେଖିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃଦୟତନ୍ତ୍ରୀ ପୁଲକିତ ହୋଇଉଠେ । ପୁଣି ନାଟକଟିର ପରିକଳ୍ପନା କାଳରେ ନାଟ୍ୟକାରାଙ୍କର ଉପର ଲିଖିତ ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଅଟେ । ଏହାକୁ ଯିଏ ଯେଉଁଭଳି ଦର୍ଶନ କରେ ସେ ସେହିଭଳି କହିଥାଏ ଓ ରୂପ ଦେଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏହାର ଆଙ୍ଗିକ ଦିଗଟି ଇତିହାସର ଉପାଦାନରୁ ଗ୍ରହଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମିକ ଶୈଳୀଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ତ୍ତମାନର ଭାର ବହନ କରେ । ଯାହାର ପରିକଳ୍ପନା ପ୍ରଥମତଃ ବେତାର ପାଇଁ ହିଁ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ପ୍ରସାରିତ ହେଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ମନ ଯେପରି ଉପାଦାନ ଖୋଜୁଥିଲା ସେପରି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ନାଟକ ରଚନାର ଦୀର୍ଘ ଦେଢବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୮୨ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବାର ମାସରେ ବିଦ୍ଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଏହାର ମଂଚାୟନ କରାଗଲା ।[୪]

॥ ତିନି ॥

'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ନାଟକଟି ଦୁଇଟି ପର୍ବରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମ ପର୍ବରେ ଛଅଟି ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବରେ ସାତଟି ଦୃଶ୍ୟକୁ ନେଇ ଗତିଶୀଳ । ନାଟକର ପ୍ରଥମ ପର୍ବରେ ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟରେ ସର୍ବହରା ଶ୍ରମିକ ମାନଙ୍କର ଆର୍ତ୍ତଚିତ୍କାର ଶୁଣାଯାଏ । କୁସୁମପୁରର ଜନପଦ ଉଜୁଡି ଯାଇଛି । ଲୁହ ଲହୁର ତାଣ୍ଡବ ଭିତରେ ରକ୍ତର ସୁଅ ଛୁଟି ଚାଲିଛି । ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଅପହରଣ କରି ସାମାନଙ୍କୁ ଧର୍ଷିତ କରାଇ ରାସ୍ତାକଡକୁ ଫୋପାଡି ଦିଆଯାଇଛି । ସର୍ବହରା ମଣିଷନାନଙ୍କର ବୁକୁଫଟା ଚିତ୍କାର ଭିତରେ ରାଜକର୍ମଚାରୀଙ୍କ ନିଷ୍ଠୁର ଅଟ୍ଟହାସ ସମଗ୍ର କୁସୁମପୁରକୁ କମ୍ପିତ କରୁଛି । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରବଳତା କାରଣରୁ ସେଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଶାସନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଲୋପ କରିଦେଇଛନ୍ତି ରାଜା ନନ୍ଦ । ନନ୍ଦଙ୍କ ଶାସନରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବିକ୍ଷୋଭ କରିଛି, ତାହାକୁ ମୃତ୍ୟୁ ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ କରାଯାଇଛି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ଚାଣକ୍ୟ ସୁଦୂର ତକ୍ଷଶିଳାରୁ ଧାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି ନିଜର ଜନ୍ମଭୂମିକୁ । ମାତ୍ର ଜନଶୂନ୍ୟ ଗ୍ରାମ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମରେ ଜଣେ ବିଲୋମ ଚାଣକ୍ୟକୁ ରାଜା ଶକଟାୟନ ଓ ତାଙ୍କର ପିତା ଚଣକ୍ୟକୁ ନନ୍ଦ ବନ୍ଦି କରିଥିବା କଥା କହେ । ଏଥି ସହିତ ଶକଟାୟନଙ୍କର କନ୍ୟା ତଥା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ସାଥୀ ସୁହାସିନୀର ବାରଙ୍ଗନା ସାଜିବା କଥା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୀଡା ପାଇଛନ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟରେ ମଗଧର ଜନଶୂନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତରରେ ସୁହାସିନୀ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର ସ୍ମୃତିକୁ ସାଉଁଟି ଚାଲିଥିଲା ବେଳେ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର ଆଗମାନର ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ସେହି ମାଟିର ଧୂଳିକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ମାରି ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଛି । ଏହି ସମୟରେ ମଗଧର ମନ୍ତ୍ରୀ ଅମାତ୍ୟ ରାକ୍ଷସ ସୁହାସିନୀଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହୁଏ । ଅମାତ୍ୟ ରାକ୍ଷସ ସୁହାସିନୀର ପରିଚିତା । ସେଠାରେ ସୁହାସିନୀଙ୍କ ସହ ଆଳାପ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ପିତା ଶକଟାୟନ ଓ ଚଣକକୁ ବନ୍ଦୀରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଅନ୍ତି । ଦୃଶ୍ୟ ଶେଷ ହୁଏ । ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ ମଗଧର ପ୍ରମୋଦ ଭବନରେ ରାଜା

ନନ୍ଦ ଦୂତ ମୁଖରୁ ପଞ୍ଚନଦ ନରେଶ ରାଜାଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ଓ କଟୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଶୁଣି ପଂଚନଦ ନରେଶଙ୍କ ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁତା ଜାତ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଚାଣକ୍ୟ ପ୍ରମୋଦ ଭବନରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଯବନମାନଙ୍କର ଉତ୍ତର ରାଜ୍ୟ କବଳିତ କରିଥିବା କଥା କହନ୍ତି । ମାତ୍ର ଚାଣକ୍ୟକୁ ସେଠାରୁ ଅପମାନ ଦେଇ ବାହାର କରି ଦିଅନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟରେ ରାଜା ନନ୍ଦ ଚାଣକ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେରଣ କରନ୍ତି । ଦେଶଦ୍ରୋହୀଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିବାର ଯୋଜନା କରନ୍ତି । ଏହାରି ଭିତରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସନ୍ତୋଷ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହାରି ସୁଯୋଗ ନେଇ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମନରେ ବିପ୍ଳବର ବୀଜ ବୁଣନ୍ତି । ପୁଣି ସେହିଠାରେ ସୁହାସିନୀ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ, ସୁହାସିନୀ କ୍ରୁର ଧନାନନ୍ଦର ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ଚାଣକ୍ୟକୁ ମୁକ୍ତ କରିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଅନ୍ତି । ଷଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟରେ ରାଜା ନନ୍ଦ ବ୍ୟସ୍ତ ବିବ୍ରତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିବାରେ ଅସଫଳ ହୁଅନ୍ତି । ପୁଣି ସେଥିରେ ଚାଣକ୍ୟ ବି ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସେଠାରୁ ଚାଲି ଯାଆନ୍ତି ।

ଏହିଠାରେ ପ୍ରଥମ ପର୍ବର ଅବସାନ ଘଟେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବର ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟରେ ନନ୍ଦ ବିରୋଦ୍ଧରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଓ ଚାଣକ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ମନ୍ତ୍ରଣା କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସେଥିନିମନ୍ତେ ମାଳବ ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଆନୁଗତ୍ୟ ଲାଭକରି ପଂଚନନ୍ଦ ନରେଶଙ୍କ ପୁରୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏଥିସହିତ ଯବନଙ୍କ ପାଖରେ ସନ୍ଧିକରି ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟା ଶିଖନ୍ତି । ପୁରୁଙ୍କ ବାଗ୍‌ଦତ୍ତା ପତ୍ନୀ ମାଳବିକା । ସେ ପୌରୁଷହୀନ ପୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ରଖିବାକୁ ମନେ କରନ୍ତି । ଏହିକଥା ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ମାଳବିକାକୁ ନେଇ ସଂଶୟ ହୁଏ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବି ରାଜା ପୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତାରିତ ହୋଇ ମାଳବ ରାଜ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । ରାଜା ପୁରୁ ମଧ୍ୟରେ ଯବନମାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ ସେଲ୍ୟୁକସଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ପୁଣି ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଗଧରୁ ରାଜା ନନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅମାତ୍ୟ ରାକ୍ଷସ ଅପମାନିତ ହୋଇ ରଜ୍ୟରୁ ପଳାୟନ କରନ୍ତି । ଏହିଠାରେ ନନ୍ଦବଂଶ ପତନର ପ୍ରଥମ ଚରଣ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟରେ ରାଜଦରବାରରେ ଅମାତ୍ୟଙ୍କ ପଦ ଅଳଙ୍କୃତ କରନ୍ତି ରାଜା ନନ୍ଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉଦ୍ଦାଉ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ କର ଆଦାୟ ବେଳେ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୋହ କ୍ରମଶଃ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟରେ ଚାଣକ୍ୟ ମାଳବ ରାଜ୍ୟରେ ଥିବାବେଳେ ମାଳବିକାଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହୁଏ । ମାଳବିକା ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତର ରୂପଗୁଣରେ ମୋହିତ ହୋପଇପଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ଚାଣକ୍ୟକୁ ସେ ତାସ୍ସଲ୍ୟ କରନ୍ତି । ଗୁରୁ ହୋଇ ଶିଷ୍ୟର ଜୀବନକୁ ନିୟମର ସୂତାରେ ବାନ୍ଧି ରାଜନୈତିକ କୂଟକପଟ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତର ଅଭିଳାଷି ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ଏସବୁ ଶୁଣି ଚାଣକ୍ୟ ନୀରବ ରୁହନ୍ତି । ଏହାପରେ ଭେଟ ହୁଏ ଅମାତ୍ୟ ରାକ୍ଷସଙ୍କ ସହିତ । ସୁହାସିନୀର ମାନବିକାତାର ରଜ୍ଜୁରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରାଷ୍ଟ୍ରର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରିଥିବା କଥା କହନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟରେ ନନ୍ଦଙ୍କର କଥାରେ ରାଜ୍ୟରେ ଡେଙ୍ଗୁରା ବାଜିଛି । ସୁହାସିନୀ ଓ ଅମାତ୍ୟ ରାକ୍ଷସ ଦୁଇଜଣ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ରାକ୍ଷସ ସିନା ଚାଣକ୍ୟର ଶରଣାଗତ ହୁଅନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସୁହାସିନୀ ତାହା କରିପାରେନା । ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ପୁରୁଷ ଚାଣକ୍ୟ ପାଖରେ ସେ ସଦା ସର୍ବଦା ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ଶୁଦ୍ଧ ପବିତ୍ର ହୋଇ । ମାତ୍ର ଏହା ସଫଳ ହୋଇ ପାରିବନି ଜାଣି ଜୈନିକ ଲୋକ ଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ଶେଷ କରିଦିଅନ୍ତି । ପଂଚମ ଦୃଶ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ନିମିତ୍ତ ସବୁ ଆୟୋଜନ ଚାଲିଥାଏ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧର ଘୋଷଣା ହୁଏ । ଷଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟରେ ନନ୍ଦକୁ ପରାସ୍ତ କରି ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଶାସନର ଦ୍ୱାହି ଭିତରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଭୁଲିଯାଏ ସବୁକିଛି । ପୁଣି ସେହିପରି ରାଜ୍ୟ ଶାସନର କଳ ହୋଇପଡେ ମୂଲ୍ୟହୀନ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମାଳବିକାକୁ ବିବାହ କରନ୍ତି । ରାଜ ଅହଙ୍କାରରେ ମତ୍ତ ହୋଇ ମାଳବିକା ଚାଣକ୍ୟକୁ କଟୁକଥା କହି ରାଜ୍ୟରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରନ୍ତି । ନୀରବ ରୁହନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ । ଏକ ପ୍ରକାର ମୂକପରି । ସପ୍ତମ ଦୃଶ୍ୟରେ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର ଅସହାୟତା ତୀବ୍ର ହୋଇ ଉଠେ । ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସୁହାସିନୀ ଦେଶପ୍ରୀତି ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା କଥା ଜୈନିକ ଲୋକ ମୁଖରୁ ଶୁଣି ସେ ଆହୁରି ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡନ୍ତି । ପୁଣି ନୂତନ ମୁକୁଟର ସନ୍ଧାନରେ ବାହାରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏହିଠାରେ ନାଟକର ଯବନିକା ପଡିଛି ।

॥ ଚାରି ॥

'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ଏକ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟଙ୍ଗଧର୍ମୀ ନାଟକ । ଏଥିରେ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜର ଗଣତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରହେଳିକାକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଏଥିସହିତ ରାଜା ଓ ରାଜଗାଦୀ ମୋହର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣିମ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ପ୍ରତୀକିତ କରଯାଇଛି । ରାଜ୍ୟର ଯଦି ରାଜାର ଅଭାବ ହୁଏ, ତେବେ

ରାଜ୍ୟରେ ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖାଦିଏ । ପୁଣି ରାଜା ବି ଯଦି ରହେ ତେବେ ବି ରାଜ୍ୟରେ ଅସାମାଜିକତା ବ୍ୟାପିଯାଏ । ଏହିଭଳି ଏକ ସିକ୍ୱେନ୍ସକୁ ନେଇ ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ଇତିହାସର ଘଟଣା ଓ ଅନ୍ୟ ପାଶ୍ୱରେ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି । ଏସବୁକୁ ନେଇ ନାଟକରେ ଏକ ଅଭିନବ ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ଇତିହାସର ଚାଣକ୍ୟ ଇତିହାସଜ୍ଞ ହୋଇ ରହି ନାହାନ୍ତି କି କ୍ରୁର ଅହଂକାରୀ ଭାବରେ ଦେଖା ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ରୂପାନ୍ତର ଘଟିଛି । ସାଂପ୍ରତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ଚାଣକ୍ୟକୁ ପ୍ରେମିକ ଭାବରେ ଅବତରଣ କରିଛନ୍ତି । "ନାଟକରେ ଚାଣକ୍ୟକୁ ଏକ ଆଇଡିଆଲିଷ୍ଟ୍ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତଥାକଥିତ କ୍ରୋଧୀ, ଅହଙ୍କାରୀ, କୂଟନିତୀଜ୍ଞ , ପ୍ରତିଶୋଧ ପରାୟଣ ଚାଣକ୍ୟ ଏହାର ନାୟକ ନୁହଁନ୍ତି; ପଣ୍ଡିତ, ପ୍ରେମିକ ସମାଜ କୁସଂସ୍କାରକ ଚାଣକ୍ୟ ହିଁ ଏହାର ନାୟକ ।"(୫)

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାମଲଙ୍କର ଏହି ଯୁକ୍ତିଟି ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ବାସ୍ତବରେ ଚାଣକ୍ୟ ଏଠାରେ କୂଟନିତୀର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି, ନନ୍ଦବଂଶର ଲୋପ କରି ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି । ରଜ୍ୟର ସୁଖଶାନ୍ତିର କାମନା କରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ କିପରି ଜଣେ କୁସଂସ୍କାରକ ହୋଇପାରିବେ । ଚାଣକ୍ୟ ଜଣେ ଆଇଡିଆଲିଷ୍ଟ୍ ଏକଥା ସତ; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ସର୍ବଦା ଉର୍ଦ୍ଧରେ । ତେଣୁ ସେ ଜଣେ କ୍ରୋଧୀ କିମ୍ୱା ଅହଙ୍କାରୀ ନୁହଁନ୍ତି, ଏହା ଏକାବେଳକେ କହି ହେବ ନାହିଁ । ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଉ– "ଅମାତ୍ୟ ରାକ୍ଷସ ! ଚାଣକ୍ୟକୁ ତୁମେ ଶିକ୍ଷା ଦେବ କୂଟନୀତି ଯୁକ୍ତ ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ ? ଚାଟୁକାରିତା ବ୍ୟତୀତ କି ରାଜନୀତି ଜାଣ ତୁମେ ।"(୬) ଅନ୍ୟତ୍ର –"ଶୁଣିବାର ସୀମାକୁ ଆହୁରି ପ୍ରଶସ୍ତ କରନ୍ତୁ ରାଜା ନନ୍ଦ । ଚାଣକ୍ୟ ଆଜି କହିବାକୁ ଆସିଛି । ସେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, କାହିଁକି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ସିଂହଦ୍ୱାରେ ସ୍ୱାଧିନତାର ଡିଣ୍ଡିମ ବାଜୁଛି ? କାହିଁକି ଏ ଦେଶରେ କୃଷକ ଶ୍ରମଜୀବୀମାନଙ୍କର ମୁହଁରୁ ଆହାର ଛଡ଼େଇ ନେଇ, ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରମର ଫସଲକୁ ବିଦେଶୀଙ୍କୁ ଉପଢୌକନ ଦିଆଯାଉଛି ? ଦେଇ ପାରିବେ ଏହାର ଉତ୍ତର ରାଷ୍ଟ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ।"(୭) ଏହି ବଜ୍ର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱର ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର, ଏଥିରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତି ମମତା ଓ ଅହଙ୍କାର ରହିଛି । ତେଣୁ ସେ ଜଣେ କ୍ରୋଧୀ କିମ୍ୱା ଅହଙ୍କାରୀ; ତାହା ନୁହେଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ପ୍ରେମିକ ଭାବରେ ପରିଚିତ । ଏକଥା ସତ, ମାତ୍ର ଯଦି ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଲେଉଟାଯାଏ ସେଥିରେ ଚାଣକ୍ୟ ପ୍ରେମ କରିଥିଲେ କି ନା ସେସବୁର କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଚଇନିଙ୍କ ଏହି ଦିଗଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୌଳିକ । ନାଟକରେ ନାଟ୍ୟକାର ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରେମକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯାହା ଶାଶ୍ୱତ ଓ ସ୍ୱକୀୟ । ଯେଉଁଥିରେ କୌଣସି ଖାଦ ନାହିଁ କି ପାଇବାର କାମନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ, ଅଛି କେବଳ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମଟି ।

ଚାଣକ୍ୟ ଓ ସୁହାସିନୀ ନାଟକରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଚରିତ୍ର । ଏହି ଚରିତ୍ର ଦ୍ୱୟ ଦେଶମାତୃକାର ବିଜୟରେ ହିଁ ଅନ୍ୱେଶି । ତେଣୁ ଉଭୟ ଚରିତ୍ରକୁ ଗୋଟିଏ ଛାଂଚରେ ପକାଇ ନାଟକକୁ ଗତିଶୀଳ କରାଯାଇଛି । ସୋହାସିନୀ ଭଲ ପାଏ ଚାଣକ୍ୟକୁ, ଚାଣକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଭଲ ପାଇଛି । ମାତ୍ର ଦୁହିଁଙ୍କର ମିଳନ ଘଟି ନାହିଁ । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଠାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବିଛିନ୍ନ । ଖାଲି ପୁରୁଣା ସ୍ମୃତିରେ ତାଙ୍କର ମାନ ମନ୍ଥନ ଘଟିଛି । ନାଟ୍ୟକାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚଇନି ନାଟ୍ୟ ସଂଯୋଜନାରେ ଏହିଭଳି ଭାବରେ ଚରିତ୍ରକୁ ଖଂଜିଛନ୍ତି, ଯାହାକି ଦର୍ଶକକୁ ନାଟକ ପ୍ରତି ବାନ୍ଧି ରଖିବ । ଏଥିରେ ଚାଣକ୍ୟ ଓ ସୋହାସିନୀ ମନ ମନ୍ଥନର ଏକ କରୁଣ ଚିତ୍ର ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଆଉ ଏକ ଚରିତ୍ରକୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ଯିଏ ଖଣ୍ଡିତା, ପରପୁରୁଷର ଅନୁରାଗୀ, ବଦରାଗୀ ଓ କାମନା ପିପାସୁ । ସେ ପଂଚନନ୍ଦ ନରେଶ ପୁରୁଙ୍କ ବାଗ୍‌ଦତ୍ତା ପତ୍ନୀ ମାଳବିକା ଯାହାର ଚରିତ୍ର ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଛି ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତକୁ ଦେଖି । ନିଜର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଛାଡି ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ହୋଇଛି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରାଗୀ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କର ପତ୍ନୀ ସାଜିଛି । ବହୁ କଟୁକଥା କହି ଚାଣକ୍ୟକୁ ବହିଷ୍କାର କରିଛି । ତେଣୁ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ସଂଯୋଜନା କାଳରେ ଏହି ଦୁଇ ବିପରୀତ ଭାବାପର୍ଣ୍ଣ ନାରୀ ଦ୍ୱୟକୁ ଦର୍ଶକ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ସୁହାସିନୀ ଦେଶମାତୃକା ପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିଛି ଓ ନିଜର ପ୍ରେମକୁ କଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଦେଇଛି । ମାତ୍ର ମାଳବିକା ଏସବୁ କିଛି କରିନି ବରଂ ନିଜର ସ୍ୱାମୀକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁରୁଷର କାମନା କରିଛି । ରାଜ୍ୟର ହିତ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ଚାଣକ୍ୟକୁ ସେ ରଜ୍ୟରୁ ଅପମାନ ଦେଇ ବାହାର କରିଦେଇଛି । ଏହିଭଳି ଦୁଇ ବିପରୀତ ଭାବାପର୍ଣ୍ଣ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ଭିତରେ ଥିବା ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଏଠାରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଚରିତ୍ରକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚଇନି ନାଟକରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ କେବଳ ଏକ ଆଜ୍ଞାଧୀନ ଛାତ୍ର ତଥା ସ୍ତ୍ରୀର ଅନୁକାରାକ । ଯାହାର ନିଜତ୍ୱ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ସେ କେବଳ କ୍ରୀଡାର ସାମଗ୍ରୀ ପାଲଟିଛି । ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ନନ୍ଦ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଛି । ରାଜା ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ମାଳବିକା

ଚରିତ୍ର ଏହି ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଇଛି । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସବୁ ଦେଖିଛି, ସବୁ ବୁଝିଛି, ମାତ୍ର ଗାଦୀର ମୋହ ତାର ଗଳାରୁଦ୍ଧ କରିଛି । ଫଳରେ ସେ କିଛି କହିନି, ଚୁପ୍ ରହିଛି । ଏଠାରେ ଆଉ କେ ଚରିତ୍ରକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯଦିଓ ନାଟକରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଭୂମିକା ନାହିଁ ତଥାପି ସେହି ଚରିତ୍ରଟି ନାଟକ ପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସେହି ଚରିତ୍ରଟି ହେଉଛି ସାମ୍ବାଦିକ । ଏହି ଚରିତ୍ରଟି ସମଗ୍ର ନାଟକର ଦ୍ରଷ୍ଟା ମାତ୍ର । ସେ ଇତିହାସକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ଆଉ ଚାଣକ୍ୟକୁ ବି ଦେଖିଛନ୍ତି । ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର ଖୋଜିବାର କ୍ରିୟାକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ସଚେତନ ନାଗରିକ ତିଆରି ନକରି ପାରିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି ରାଜା ଖୋଜିଲେ କ'ଣ ହେବ, ଯଦି ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାମାନେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ନହେବେ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସତ୍ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ । ତା'ପରେ ରାଜା ଓ ରାଜଗାଦୀ । ସାମ୍ବାଦିକ ଉକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଉ – "ବୁଝିଲେ, ଆପଣ ଅର୍ଥନୀତି, ରାଜନୀତି କଥା ଲେଖିଲେ କ'ଣ ହେବ ? ଲୋକନୀତି କଥା ଲେଖି ନାହାଁନ୍ତି । ଯାଆନ୍ତୁ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରକୁ ଫେରି ଯାଆନ୍ତୁ । ସେ କଥା ଲେଖିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର ଏ ଦେଶର ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିଥିବ ।"(୮)

ଏହିପରି ଭାବରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚଇନି ନାଟକର ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନା ଓ ଅବତାରଣା କରି ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ କୌଶଳ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ପାତ୍ରୋଚିତ ସଂଳାପ ସଂଯୋଜନା, ନାଟକୀୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠା, ପରିବେଶର ଚିତ୍ର ଆଦିରେ ନୂତନତା ଦେଖାଦେଇଛି । ଏଣୁ ପରିଶେଷରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ 'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ' ନାଟକଟି ଏକ ବ୍ୟଙ୍ଗଧର୍ମୀ ରାଜନୈତିକ ପ୍ରତୀକବାଦୀ ନାଟକ । ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜର ଗଣତନ୍ତ୍ରର ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୋଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଛି ତାହାର ଏକ ପ୍ରତିକୀତ ଛବି ମାତ୍ର । ତେଣୁ ଏଥିରେ ଯୁଗ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ତୀବ୍ର ସ୍ୱର ରହିଛି । ଯାହାର ବିନାଶ ଅସମ୍ଭବ । ଚାଣକ୍ୟରୂପୀ ସଚେତନ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ସଦା ବିଚଳିତ । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ନାଟକଟିକୁ ଦେଖିଲେ ଏହା ଆଧୁନିକ ନବନାଟ୍ୟଧାରାର ଏକ କୋଶଳ ନାଟକ ପଦବାଚ୍ୟ ଏବଂ ଏଥିରେ ଇତିହାସର ନବ ମୂଲ୍ୟାୟନର ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ ଏହାର ଧାରାକୁ ଆହୁରି ଶକ୍ତ କରିଛି । ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବଧାନ କିପରି ଗଣତନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ କବଳିତ କରିଛି; ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

(୧) ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ, ଚଇନି ରତ୍ନାକର, ମତାମତ- ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପତ୍ରିକା ।

(୨) ନାଟ୍ୟକାର ରତ୍ନାକର ଚଇନି ଏକ ଶୂନ୍ୟ ସଂଚାରୀ ଦୃଷ୍ଟି, ସାମଲ ଦେବୀପ୍ରସାଦ; ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଓ ନାଟ୍ୟକାର, ପୃଷ୍ଠା-୨୩୯ ।

(୩) ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ, ଚଇନି ରତ୍ନାକର, ଭୂମିକା ।

(୪) ତତ୍ରୈବ

(୫) ନାଟ୍ୟକାର ରତ୍ନାକର ଚଇନି ଏକ ଶୂନ୍ୟ ସଂଚାରୀ ଦୃଷ୍ଟି, ସାମଲ ଦେବୀପ୍ରସାଦ ; ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଓ ନାଟ୍ୟକାର, ପୃଷ୍ଠା-୨୩୯ ।

(୬) ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ, ଚଇନି ରତ୍ନାକର, ପୃଷ୍ଠା-୨୦

(୭) ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୨୦

(୮) ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୨୦

ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ଜୁନିୟର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ,
ଟୋଲକାନୀ, ଯାଜପୁର
ଦୂରଭାଷ : ୯୩୪୮୨୮୫୨୨୯